

İNGİLİZ HUKUK SİSTEMİNDE MAZNUNUN MEVKİİ (*)

Konferansı veren:
C. J. HAMSON M. A., LL.M.
Cambridge Üniversitesinde Profesör

Çeviren:
Asistan Dr. Münci KAPANI

Sayın Dekan, Bayanlar, Baylar,

Bundan önceki konuşmamda İngiliz duruşma usulünün anahatları ve bellibaşlı hususiyetleri hakkında malûmat vermeğe çalışmıştım. Bugün, bir cürüm işlemiş olmakla itham edilen kimse hakkında takip edilecek usulden tahsedeceğim. Bu usulün mahiyeti ve umumî vasıfları üzerinde izahata girişmeden önce hemen şunu belirtmek isterim ki, İngilterede ceza dâvası ile hukuk dâvası arasında şekil bakımından büyük bir müşabehet mevcut olup, her iki dâvada takip edilen usul aşağı yukarı aynı esaslara ve prensiplere istinat eder.

Nasil hususî bir şahıs, diğer bir hususî bir şahsa karşı olan dâvasını açık mahkeme huzurunda, «çaprazlama sorgu» (*Cross - examination*) ya tâbi şifahi beyinelerle isbat mecburiyetinde ise, Devlet de maznuna karşı dâvasını aynı şekilde isbat ile mükelleftir. Ceza dâvasında müddei, devlet (*The Crown = Taç*) namına hareket etmekle beraber hususî bir şahıs sıfatını haizdir. Lüzumlu zamanı ve parayı harcamayı göze alan herhangi bir fert, diğer bir fert aleyhine ceza dâvası açabilir ve bu dâvayı *bezat* takip edebilir. Filhakika, İngilterede yakın zamanlara kadar cezaî takibat *normal olarak* hususî şahıslar tarafından yapılmakta idi. Ondokuzuncu asrın içinde, suçluları takip gayesiyle kurulmuş cemiyetlerin mevcudiyeti kayda şayandır. Bugün ekseriyetle ceza dâvaları, zabıta kuvvetlerine mensup, fakat hususî bir statüye sahip olmayan kimseler tarafından tahrik edilmektedir. Ayrıca, «*Director of Public Prosecutions*» sıfatını taşıyan ve âmem dâvasını ikame ve takibe selâhiyetli bir memur ve bu memurun idaresi altında bir teşkilât da artık mevcuttur. *Director of Public Prosecutions*, her zaman için ceza dâvası açmak veya açılmış olan dâvaya müdahale etmek selâhiyetini haiz ise de, bu selâhiyeti ancak katil gibi ağır vak'alarda, veya kalpazanlık

(*) Bu konferans, 4 Nisan 1952 de Ankara Hukuk Fakültesinde verilmiştir.

gibi hususî bir ehemmiyet taşıyan suçlarda istimal eder. Bu zatın maiyetinde çalışan memurların adedi gayet az ve bütün teşkilât sonderece küçük olup, bunu, bilfarz Fransadaki müddeiumumîlik (*Parquet*) teşkilatıyla mukayese etmeye imkân yoktur. *Director of Public Prosecutions* un bir sere zarfında açtığı veya müdahale ettiği dâvaların adedi bini geçmez. Bu dâvalarda mahkeme huzurunda kendisini ekseriya alelâde bir avukat temsil eder. Aynı avukat bir dâvada âmme vekili olarak iddia mevkiinde kulunduğu halde, diğer bir dâvada pekâlâ maznunun müdafaasını üzerine alabilir. *Director*'un başlıca vazifesi, denilebilir ki, suçların takibinde diğer kimselere fikir vermek ve yol göstermektir. Ceza dâvalarının tahriki ve tâkibi bahsinde bazan, hükümetin baş hukuk müşaviri mesabesinde bulunan *Attorney - General* de rol oynar. Bazı dâvaların açılması için bu zatın müsaadesi lâzımdır. Fakat, İngiltere'deki teşkilâtın, müddeiumumîlik müessesesi ile olan müşabeheti bundan ibarettir. Tekrar edelim ki, ceza dâvasında iddia mevkiinde bulunan kimse, Devleti (Tâc'ı) temsil etmesine rağmen, İngiliz hukukunda hiç bir resmî statü'ye sahip değildir; binaenaleyh, imtiyazlı bir mevkide bulunmaktan çok uzaktır.

Her ne kadar İngiltere'de tâkibe uğrayan suçların büyük ekseriyeti (takriben % 97 si) basit ve seri usulü muhakeme ile görülen ve cezası umumiyetle altı ayı geçmiyen hafif suçlar ise de, bu konuşmamda basit usulü muhakemeden bahsetmiyeceğim. Dâvası basit muhakeme usulü ile görülebilecek bazı suçlarda, şayet verilecek ceza sadece bir para cezasından ibaret değilse, maznunun jüri huzurunda muhakemeyi tercih hakkı vardır. Fakat hakikatte bu hakkı kullananlar çok azdır. Maznun, eğer mümkünse, hemen daima basit ve seri muhakeme usulünü tercih eder.

Basit muhakeme usulünde mahkeme, küçük şehirlerde, meslekten hâkim olmayan, halk arasından seçilmiş kimselerden teşekkül eder. Londra gibi büyük merkezlerde ise «*Metropolitan Magistrates*» veya «*Stipendary Magistrates*» ismi verilen ve meslekten hâkim olan kimselerden müteşekkil olup bunlar tek başlarına vazife görürler. Meslekten olmayan, yani hukukçu olmayan hâkimlerin istihdamı İngiliz sisteminin hususiyetlerinden birini teşkil eder. Geçenlerde hususî surette kurulan bir Kralî Komisyon bu usulün fayda ve mahzurları üzerinde araştırmalar yapmış ve neticede «halktan hâkim» sisteminin devam ettirilmesine karar vermiştir.

Basit muhakeme hakkında bu kadarlık malûmat verdikten sonra, asıl bahsimize, yani itham usulü ile ve dâvası jüri huzurunda görülen suçların muhakemesine geliyorum. İngilterede «*Indictable offence*» dediğimiz, muhakemesi itham usulü ile yapılan suçlar, Fransız Ceza Kanununun «*crime*» olarak vasıflandırdığı fiillerin hepsini, «*delit*» olarak vasıflandırdığı fiillerin de büyük bir kısmını ihtiva eder.

İngiliz ceza usulü muhakeme sistemi ile Kara Avrupası ceza usulü muhakeme sistemi arasındaki başlıca farkın, İngiliz sisteminin «*accusatoire*», Kara Avrupası sisteminin ise «*inquisitoire*» oluşundan ileri geldiği söylenmiştir. Bu sözün doğru olduğuna ve aradaki en ehemmiyetli farkı işaret ettiğine şüphe yoktur. Fakat meseleyi biraz biraz daha incelersek, daha ziyade hususiyet gösteren farklar bulabiliriz. Bilhassa şu noktalara dikkat nazarımızı çekmek isterim: 1) İlk tahkikatın mahiyet farkı: İngilterede sorgu hâkimi mevcut değildir. 2) İngiltere'de maznun ilk tahkikatta olsun, duruşma esnasında olsun, ancak kendi rızasile sorguya çekilebilir; ve bu takdirde de sorgusu hâkim tarafından yapılmaz. Kara Avrupasında ise, maznunun gerek ilk tahkikatta ve gerek duruşmada hâkim tarafından isticvabı bu sistemin bellibaşlı vasıflarından biridir. 3) Şimdi zikrettiğimiz hususun neticesi olarak, iddia tarafı, maznunun bir şey söyleyip söylememiş olmasını kat'iyen nazarı itibara almayarak suçu doğrudan doğruya beyyine ile isbat etmek mecburiyetindedir. 4) İddia tarafı, maznuna atfedilen suçu, ancak «*rules of evidence*» dediğimiz, gayet sıkı bir şekilde tatbik edilen «beyyine ikamesi kaideleri» nin - ki bunların çoğu maznunun lehinedir - gösterdiği yollardan gitmek suretiyle isbat edebilir. Bu kaideler o kadar maznunun lehinedir ki, meşhur Bentham bunları «mücrimler tarafından, mücrimleri korumak için konmuş kaideler» olarak vasıflandırmıştır. 5) İngiltere'de halk ile zabıta kuvvetleri arasında fevkalâde bir işbirliğinin mevcut oluşu.

Bu zikretmiş olduğum hususlardan ikinci ve dördüncüsü kanaatimce en mühimleridir.

Şimdi Kara Avrupası sistemleri ile İngiliz sistemini birbirinden ayıran noktalardan bazılarını, daha yakından inceleyelim. Burada bu sistemlerin mukayesesini yaparken Kara Avrupa'sından tip olarak Fransız sistemini alacağım.

Evvelâ ilk tahkikat safhasını ele alalım. Fransa'da 8 Aralık 1897 tarihli kanunla maznunu sorgu hâkimi karşısında himaye edici tedbir-

ler fazlaştırılmış bulunmaktadır. Bununla beraber, sorgu hâkimi el'an *resmî bir tahkikat memuru* sıfatını muhafaza eder. Vazifesi sadece maznunun lehindeki ve aleyhindeki delilleri toplamaktan ibaret kalmas. Tahkikat. sonunda, maznunun suçlu veya suçsuz olduğu hakkında bir ilk *adli* karara varmak zorundadır. Şayet maznunun suçlu olduğuna kanaat getirirse, onun aleyhindeki itham dosyasını hazırlamak vazifelerinden birini teşkil eder. Ancak, sorgu hâkiminin işi başından aşkındır. Binnetice, maznunun sorgusundan gayri işlerinin çoğunu polise havale etmek mecburiyetinde kalır. Bu bakımdan zarurî olarak sorgu hakimi ile polis arasında sıkı bir münasebet mevcuttur. Diğer taraftan, sorgu hâkimi ile müddeiumumî ve yardımcıları arasında da oldukça sıkı bir münasebet vardır.

Bu sistemi İngiliz sistemi ile mukayese edersek görürüz ki, İngilterede ilk tahkikata riyaset eden sulh hâkiminin aslında tahkikatla katıyen alâkası yoktur. Sulh hâkiminin rolü tamamen *adlidir*: Kendisi maznun aleyhinde dâva dosyasının hazırlanması ile meşgul olmaz. Fransa'da sorgu hâkimi önünde cereyan eden tahkikatın gizli olmasına mukabil (ancak maznunun avukatı sorgu •esnasında hazır bulunur ve dosyayı görebilir), İngiltere'de sulh hâkimi huzurundaki celse alenîdir. Sulh hâkimi, iddia mevkii tarafından ikame edilen delilleri dinler. İddia mevkiinde, biraz önce de söylediğimiz gibi, ya *Director o' Public Prosecutions'u*, yani âmme dâvasını ikameye memur şahsı, veya polisi temsilen bir avukat bulunur. Sulh hâkimi, iddia vekili tarafından alenî olarak ikame edilen delilleri dinledikten sonra, sadece, bu delillerin mukni olup olmadığına, yani jürinin maznunu mahkûm edebilmesi için kâfi gelip gelmeyeceğine karar verir. Kendisi maznunu sorguya çekmez. Filhakika, maznun, daha doğrusu vekili, bilhassa ağır vak'alarda, ilk tahkikat celsesinde hiçbir şey söylemez. Sadece gekli olarak scrulan «Suçlu musunuz, suçsuz musunuz?» sualine «suçsuz» demekle iktifa eder. Maznun vekili de, normal olarak, ilerde yapacağı müdafaanın esaslarını ilk tahkikat celsesinde açıklamaz. Maznun ağzını açıp bir şey söylemediğine göre, ilk tahkikat celsesinin gayesi, iddia vekilinin serdettiği delillerin, dâvanın açılması için kâfi sayılıp sayılmıyacağını tayinden ibarettir. Şayet deliller kâfi görülürse dâvanın açılmasına karar verilir; görülmezse mesele kapanır.

Burada istitraten kaydedelim ki, İngiltere'de bir suçu sür'atle takip ve dâvanın sür'atle intacını temine matuf gayet sıkı kaideler mevcuttur. Bir kere, hiç kimse, kendisine isnat olunan suçla yüzüne karşı itham

edilmedikçe tevkif olunamaz. Tevkifini müteakip normal olarak 24 saat zarfında hâkim huzuruna çıkarılması lâzımdır. Maznun, vekili vasıtasıyla her zaman için Yüksek Mahkeme hâkimlerinden birine müracaatla kefaletten tahliyesini isteyebilir. Sulh hâkimi, maznunu kendi rızası olmaksızın sekiz günden uzun müddetle tevkif edemez ve iddia mevkiinin talebi ile tevkifi üç defadan fazla temdit edemez. İddia mevkiinin, tevkifin uzatılması talebini alenen yapması âzımdır. Şayet maznun hakkında dâva açılmasına karar verilmiş ise, dâvaya bakacak mahkemenin gelecek ilk toplantısında muhakemenin yapılması icabeder. Eğer ikinci toplantıda da muhakeme edilmemiş ise, maznunun kanunen salıverilmek hakkıdır.

İzah eylediğimiz bu ilk tahkikat celsesinin maznuna temin etmiş olduğu avantajlar çok büyüktür. Bu safhada maznun, kendi müdafaa delillerini açıklamak zorunda olmaksızın iddia mevkiinin bütün delillerini öğrenmiş olur. İddia vekili, duruşma esnasında mahkemenin müsaadesi olmaksızın yeni deliller ikame edemez. Mahkeme bu müsaadeyi ancak gayet kuvvetli sebepler tahtında verir. Şunu da kaydedelim ki, hukuk dâvasında müddeialehyin böyle bir imtiyazı yoktur. 1898 tarihli «*Criminal Evidence Act*» (Ceza dâvasında beyyine ikamesine mütedair kanun) maznuna mutlak olarak susmak hakkını tanıdığı gibi, bu sükûtinun hiç bir suretle aleyhinde tefsir edilmeyeceğini ve kendisi hakkında hiç bir fena netice doğurmayacağını da temin eder. Bu susma hakkı, kendisini müşkil mevkide hisseden maznun için hiç şüphesiz ki sonderece kıymetli bir haktır. Gene aynı kanun, iddia tarafının dün mevkiini ve hemen hemen hususî bir sıfat taşıdığını açıkca tebarüz ettirmektedir. Kanun, iddia mevkiinin resmî olmaktan ziyade hususî bir mahiyet arzettiğini tebarüz ettirmekle vatandaşa ekseriya iddia mevkiinde bulunan kimselere, yani polise karşı gayet kuvvetli teminat vermektedir. Polis karşısında vatannda tanınan bu kuvvetli teminat, İngiliz sisteminin hususiyetlerinden birini teşkil eder.

Kara Avrupası hukuk sistemlerinin tek bir mesele olarak telâkki ettikleri şu iki hususu İngilizler (yalnız hukukçuları değil, alelâde fertleri de) birbirinden kat'î olarak ayırdederler: Birincisi, maznunun, kendisine isnat olunan suçu hakikaten işlemiş olup olmadığı meselesi; ikincisi de, bu suçtan dolayı mahkûm edilmesine kanunen imkân bulunup bulunmadığı meselesi. Mahkemenin vicdanî kanaatini esas tutan bir sistemde bütün mesele, mahkemenin dürüst, samimî ve makul bir surette maznunun suçlu olduğuna kanaat getirmesinden ibarettir. Şayet ka-

naat getirmiş ise, bu kanaata nasıl vâsıl olduğu hususu ehemmiyeti haiz değildir. Yani, makul olmak şartı ile, gösterilen her türlü beyyine makbul addedilir. İngiltere'de ise vaziyet başkadır: makul sayılacak pek çok beyyine orada nazarı itibara alınmaz. İddia mevkiinde olan âmme vekili, maznuna isnat olunan suç, ekseriyetle maznunun lehinde olan muayyen ve mukannen bir takım kaideler dahilinde isbat ile mükelleftir. Meselâ her yerde olduğu gibi, İngiltere'de de, umumî meselelerde, bir şahsın karakterinin ve mazisinin o şahıs hakkında doğru bir hüküm vermeğe yardım edeceği bir hakikat olarak kabul edilir; fakat, bir ceza dâvasında, maznunun kötü ahlâkının ve hattâ geçmişteki sabıkasının mahkeme huzurunda beyyine olarak gösterilmesi caiz değildir. Suç o şekilde isbat edilmelidir ki, maznun o zamana kadar imtisal nümunesi olacak bir hayat sürmüş olsa dahi kendisinin o suç işlediğine dair mahkemeye kanaat gelsin. (Maznunun mazisinin mahkeme önünde zikredilmemesi kaidesi mutlak olmayıp bu kaideye bazı istisnalar tanınmıştır. Fakat bu istisnalar ehemmiyetli olmadıkları cihetle üzerlerinde durmuyorum). Bundan başka, âmme vekili, isbatına çalıştığı vak'aya ancak doğrudan doğruya şahit olmuş kimseleri mahkeme huzuruna getirebilir: Simaa müstenit şahadet, bir kimsenin diğer bir kimseden naklen yaptığı şahadet hiçbir suretle kabul olunmaz. Burada da, günlük hayat hâd'selerini alacak olursak, bir çok kimseler, gayet mühim meselelerde dahi, üçüncü bir şahıstan naklen duydukları haberlere pek haklı olarak itibar ederler. Şayet A bana B den naklen falanca şeyin şöyle olduğunu söylerse ve ben gerek A ve gerek B yi, geçmiş tecrübeme nazaran itimat edilir kimse'ler olarak tanıyorsam, bana nakledilen şeye inanamaklığım için hiçbir sebep yoktur. Fakat, bir İngiliz mahkemesinde A, B den duyduğu habere istinaden şahadette bulunamaz; Velev ki bu iki şahıs son derece sayanı hürmet ve itimat kimseler de olsalar! Şayet B nin anlattığı şey dâvayı alâkadar ediyorsa, kendisinin bulunup mahkeme huzurunda bizzat şahadet etmesi lâzımdır.

Beyyine ikamesine müteallik kaideler cümlesinden olarak, âmme vekili maznunun gıyabında hiç bir şahit dinletmeyeceği gibi, mahkeme huzurunda dinlettiği bütün şahitler de müdafaa vekili tarafından «çaprazlama sorgu» (*cross - examination*) ya tâbi tutulur. Hususî bir tekniği olan bu sorgu usulü, mahir bir avukatın elinde sadece yalancılara ve suiniyet sahiplerine karşı değil, fakat doğruyu söylemeğe çalışan namuslu kimselere karşı da müthiş bir silâh teşkil eder. Filhakika bu sorgu şekli, gördüğü hâdise hakkında bilgisini olduğu gibi söylemek isteyen,

lâkin ekseriya sakat bir istidlâl metodu ile yanlış bir kanaata varan şahidin bu hatasını meydana çıkarır. Bir İngiliz mahkemesi huzurunda şahit sonderece sıkı bir isticvaba tâbi tutulur: O kadar ki, o esnada mahkeme salonuna giren bir yabancı, şahidi maznun zannedebilir. Bu münasebetle şunu da söyliyelim ki, şahitlerin sorgulanmasının gayet sıkı oluşunun bir neticesi olarak İngiliz sistemi, diğer sistemlere nazaran şahadete daha geniş bir yer vermeğe mütemayildir. Meselâ, hukuk dâvalarında taraflar kendi namlarına şahadette bulunabilirler, ve ekseriya bulunurlar da.

Bütün medenî sistemlerde müşterek olan, herhangi bir şüphenin daima maznun lehine tefsiri kaidesinden tamamen ayrı olarak, İngiliz beyyine sistemi, delillerin nev'i ve ikame tarzı bakımından gayet yüksek bir seviye arzeder. Şayet bir kimse, bir suçtan dolayı, bir İngiliz mahkemesinde muhakemesini müteakip mahkûm olursa, beşere müteallik işlerde kat'iyet ne derece mümkünse o derece kat'iyetle diyebiliriz ki, o kimse hakikaten o suçu işlemiştir. Şunu da hatırlatmak lâzımdır ki, bir kimsenin, itham usulü ile muhakemesi neticesinde mahkûm edilebilmesi için, jüri'nin mahkûmiyet kararını *müttefik*an vermesi icabeder. Ekseriyet kararı, nisbet 11 - 1 dahi olsa, makbul değildir. Bir tek azanın muhalif reyde oluşu dâvanın yeni baştan görülmesini intâç eder.

Şimdiye kadar söylediğim sözlerden, İngiliz sisteminin ceza usulüne müteallik kısmı için büyük bir hayranlık beslediğim anlaşılır. Bu cihetle, bundan evvelki konuşmamda arzettiğim bir hususu burada daha kuvvetle tekrar zaruretini duyuyorum. Şöyle ki: kanaatimce mukayeseli hukukla iştigal eden bir hukukçu için başlıca vazife, her yerde ve her zaman için doğru sayılacak mutlak kıymetler ve standartlar tesbitine çalışmak değildir. Zira, böyle tek bir formül ve cihanşümul bir sureti hal bulunması imkânsız olsa gerektir. Bu bahiste, İngilizlerin bulmuş oldukları hal suretini İngiliz cemiyetinin hususiyetleri ile birlikte müतालâa etmek icabeder. Bu hal sureti, hali hazır şerait içinde büyük bir değer arzedebilir ve kanaatimce arzetmektedir de. Bugünkü netice, uzun bir tarih boyunca, pek çok kan, ter ve gözyaşı pahasına elde edilmiştir; ve gene de kat'î olarak müesses sayılamaz. Bu standard'ın her muhite ve her türlü şeraite kabili tatbik olmadığı aşikârdır. Bununla beraber, bu sureti hale götüren sebeplerin ve metodun tetkik ve müतालâası, başka şartlar altında yaşayan insanların o şartlara uygun bir hal sureti bulmalarına yardım edebilir.